

DAN GOSPODNI U NOVOM ZAVJETU I U NOVOZAVJETNO VRIJEME

Dr Adalbert REBIC

I. STAROZAVJETNI »ŠABAT« KAO DAN GOSPODNI¹

a) Podrijetlo »šabata«²

Svaka religija ima posebne, Bogu posvećene dane koji se ističu i razlikuju od ostalih dana u tjednu ili godini. Tako je i starozavjetna izraelska religija imala poseban dan u tjednu, »šabat«, koji je bio posvećen Bogu Jahvi. Na taj dan Židovi su obavljali Jahvi u čast kult, razmatrali o Zakonu (thora), molili se i ustezali od svakog posla.

Starozavjetna zapovijed o »šabatu«, koja se stoljećima mijenjala, mnogostruko je zajamčena već u najstarijim knjigama SZ u svim predajama o Mojsijevu zakonu: Izl 34,21 (J), Izl 23,12 (E), Izl 20,8-11 i Dt 5,12-15 (Dekalog), Lev 23,1-3, 26,2 (Zakon svetosti — Heiligkeitsgesetz), Izl 31,12-17; 35,1-3; Br 28,9 sl; Gen 2,2; Izl 16,5.22-30; Br 15, 32-36 (P). Jedva je koja druga izraelska ustanova u SZ toliko zasvjedočena kao ustanova »šabata«. Po tome saključujemo da ova ustanova ima duboku starost.³

O podrijetlu šabata filozofi, historičari i egzegete zadnjih su desetljeća mnogo raspravljali i došli do različitih, često oprečnih zaključaka.⁴ Šabat svakako nije Izraelcima »s neba pao«, nego imade (jednako kao i obrezanje) svoju dugu predmojsijevsku povijest i svoju pozadinu u kulturnom ambijentu Starog Istoka (Starog Egipta i, osobito, Asirije i Babilonije). Mojsije je tu predstojeću ustanovu vješto utkao u jahvističku religiju, u okvir sinajske Objave i sinajskog Zakona te je tako u svjetlu jahvističke religije preoblikovao.

1. Literatura o šabatu: E. F. SUTCLIFFE *The Religion of Israel*, u: B. Orchard, *Catholic Commentary*, London 1953, str. 138;; J. W. CANNON, *The Weekly Sabbath*, u: *Zeitschrift für altestamentliche Wissenschaft (ZAW)* 49 (1931) 325—327; H. H. ROWLEY, *Moses and the Decalogue*, u: *Bulletin Rylands* 34(1951) 81—118; J. MEINHOLD, *Sabbat und Woche im Alten Testament*, *Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments* 5(1905) 293; N. H. TUR-SINAI, *Sabbat und Woche*, u: *Bibliotheca Orientalis* 8(1951) 15sl; G. J. BOTTERWECK, *Der Sabbat im AT*, *Theologische Quartalschrift* 134(1954) 134—147 i 448—457; E. JENNY, *Die Theologische Begründung des Sabbatgesetzes im AT*, u: *Theologische Studien* 46(1956); W. KORNFELD, *Der Sabbat im AT*, u: R. Weichl, *Der Tag des Herrn*, Wien 1958, str. 11—31; PIETRO DACQUINO, *Dal Sabato ebraico alla domenica cristiana*, u: *La Domenica (Liturgia, NS 6)*, Padova, str. 43—70.

2. J. MEINHOLD, *Die Entstehung des Sabbats*, u: *ZAW* 29(1909) 81—112; isti, *Zur Sabbatfrage*, *ZAW* 48(1930) 121—138; R. NORTH, *The Derivation of Sabbath*, u: *Biblica* 36(1955) 182—201;

3. E. LOHSE, *Sabbath*, u: *ThBNT*, VII, str. 2.

4. Dva odlična članka o tome: R. NORTH nav. djelo, 182—201; E. G. KRAELING, *The Present Status of the Sabbath Question*, u: *American Journal of Semitic Languages and Literatures* 49(1932), 218—228.

Kulturno-historijsku pozadinu mnogi traže u starom Egiptu. U Egiptu je u nastajanju kalendara odigrao veliku ulogu mjesec.⁵ Prirodom mladaka i punog mjeseca prinosili su Egipćani žrtve bogu. Mjesečeve mijene slavili su kao blagdane. Zbog vremenskog razmaka od sedam dana između jedne i druge mijene imao je broj sedam u Egiptu kao i kod susjednih semitskih naroda posebnu ulogu i sakralni karakter. U neke dane koji su bili označeni mjesečevim mijenama Egipćani već u najdavnijoj prošlosti nisu smjeli ništa raditi, jer su ti dani bili smatrani nesretnima (dies nefasti).⁶

No mnogo je sigurnije da je na nastanak izraelske ustanove šabata izvršila velik utjecaj mezopotamska kultura. U Mezopotamiji (Asirija i Babilonija) bio je u upotrebi mjesečev kalendar⁷ prema kojemu je godina bila podijeljena na dvanaest mjeseci (kojima je od vremena do vremena bio pridodan i trinaesti mjesec da bi mjesečevu godinu izjednačili sa sunčevom godinom), a svaki mjesec na 29 ili 30 dana. Mjesec je uvijek počinjao pojavom mjesečeva sjaja nakon mladaka. Najvažniji datumi prema asiro-babilonskim tekstovima⁸ bili su *puni mjesec* (15. dan u mjesecu), koji su Babilonci zvali »šapattum«⁹ i dan potpuna mjesečeva nestanka, koji su zvali »bubbulum«. I na jedan i na drugi dan nisu obavljali nikakve poslove, jer su ti dani bili smatrani nesretnim danima¹⁰, obilježenima srdžbom Božjom koju su Babilonci nastojali na te dane ublažiti postom i molitvom. Zbog sličnosti hebrejske imenice »šabat« s akadskom »šapattum« mnogi zaključuju da je asiro-babilonski dan »šapattum« utjecao na nastanak starozavjetnog šabata. Ova nas sličnost ne treba previše začuditi jer je domovina Abrahamova bila upravo Ur Kaldejski u Babiloniji.

Utjecaj kanaanske kulture ne dolazi ovdje u obzir jer Kanaan nije poznavao poseban dan u tjednu na koji bi obustavljali svaki rad. Povrh toga Izraelci su poznavali taj dan mnogo prije nego su osvojili Kanaan.

Postavši jednoc baština jahvističke religije, starozavjetni šabat proživio je temeljitu preobrazbu i dobio novo značenje: više nije bio vezan na mjesečeve mijene, nego je bio stalan dan u ritmu tjedna, i više nije bio nesretan dan, nego dan posvećen Bogu Jahvi: dan radosti i veselja, dan božanskog podrijetla (Gen 2,2).¹¹ Na taj su dan Izraelci obustavljali rad da bi se uspješnije mogli susresti s Bogom u žrtvi, razmatranju i molitvi.

b) Značenje starozavjetnog šabata

Najveća značajka starozavjetnog šabata jest apsolutni *počinak* od svakog posla.¹² Ovaj je počinak vrijedio i u vrijeme kad je bilo najviše

5. W. HIRSCHBERG, *Der Mondkalender in der Mutterrechtskultur*, u: *Antropos* 26(1931), 461 sl.

6. G. ROEDER, *Volksglaube im Pharaonenreich*, Stuttgart 1952, s. 185.

7. Bog mjeseca zvan SIN (ovaj naziv potječe iz sumerske teologije) imao je posebno i časno mjesto u babilonskom panteonu. Usp. W. KORNFELD, nav. dj., str. 15.

8. H. GRESSMAN, *Altorientalische Texte zum Alten Testament*, Berlin 1926, str. 329.

9. Etimološko podrijetlo i značenje riječi »šapattum« nije do danas razjašnjeno. Ovaj je dan u Babiloniji vrijedio kao nesretni dan — i zato je na taj dan bio obustavljen svaki posao. Drugim se nazivom taj dan zvao »um nuh libbi« (dan počinka srca mogjeg). Usp. R. NORTH, nav. dj., str. 189. sl.

10. Drugačije R. DE VAUX, *Les Institutions*, II, str. 374.

11. Prema svećeničkoj tradiciji (P) sz. šabat stvorio je sam Bog. Bog je naime sedmi dan otpočnuo i taj dan posvetio. Gen 2,2. Usp. Izl 31,14; 35,12; Iz 58,13 i Lev 23,3.

12. Upravo je radi toga prema biblijskoj etimologiji taj dan nazvan »šabat«. Glagol »šabath« znači *prestati, obustaviti, otpočnuti*.

posla (vrijeme žetve i sabiranja plodova: Izl 34, 21) te obvezivao sve, čak i služinčad i stoku (Izl 23,12 i Pnz 5,12,15).

Za vrijeme babilonskog sužanjstva Izraelci moraju šabat još rigoznije obdržavati (nije se smjelo zapaliti vatru, zabranjeno je bilo prenositi predmete, šetati, posjećivati prijatelje, natovariti životinju i sl: Jer 17,21; 24,27; Neh 13,15; Iz 58,13). Tako šabat uz *obrezanje* postaje raspoznajni znak izraelske religije.

Osim počinka šabat je bio označen i *liturgijskim kultskim proslavama* u hramu i u sinagogama. Prije babilonskog sužanjstva Izraelci su subotom prinostili žrtve u jeruzalemskom hramu¹³ i u ostalim svojim nacionalnim svetištima (usp. Izl 1,13), a poslije sužanjstva samo u jeruzalemskom hramu. Ovim liturgijskim proslavama Izraelci su se zahvaljivali Bogu koji je stvorio svijet, izabrao Izraela i dao mu obećanu zemlju (usp. Ps 99). Bio je to dan veselja i radosti jer se taj dan Izrael mogao susresti sa svojim Bogom.

c) Teološko značenje šabata

Šabat je sa svojim blagdanskim raspoloženjem i veseljem (Hoš 2,13 i Iz 58,13) bio za Izraelce predokus mesijanskog blagdana i eshatološkog blaženstva koje im je Bog preko proroka obećavao. Šabat je bio za Izraelce simbol vječne slave Božje.¹⁴ Već time što su taj dan savršeno počivali i oslobađali se svakidašnjih briga, smatrali su ga kao prototipom onog blaženog dana i savršenog pokoja koji je naviještala njihova apokaliptička literatura (4 Esdr 2,34; Jubil i Hen).

II. SABAT U NOVOM ZAVJETU

Novozavjetni spisi pružaju o šabatu istu sliku kao i kasnožidovska literatura. U petak su do zalaza sunca¹⁵ (parascheve) morali biti obavljani svi poslovi potrebni za šabat, tako da na sam šabat nije trebalo obavljati nikakva posla. Šabat je bio dan potpunog mirovanja (Lk 23,56), kada su Židovi rado pozivali goste (Lk 14,1) da bi se s drugima veselili i drugima učinili radost (Mk 3,4 par). Na taj dan idu u sinagogu i ondje čitaju Zakon Mojsijev i proročke spise (Dj 13,15,27; 15,21; Lk 4,16-20) te pribivaju službi Božjoj. Tako to čini Isus zajedno sa svojim učenicima (Mk 1,21 par; 6,2 par; Lk 4,16-20; 13,10; Iv 6,59 sl.), a poslije Isusa i prvokršćanska zajednica (Dj 13,14; 16,3 i 17,2) u Jeruzalemu. U Mt 24,20¹⁶ nalazimo dokaz da su se židovski kršćani i dalje pokoravali subotnoj zapovijedi: išli subotom u sinagogu i ustezali se od posla. Ali su svoje sastanke već kršćani u Jeruzalemu održavali nedjeljom (Dj 2,42) jer je taj dan bio tijesno povezan s Kristovim uskrsnućem.

13. Taj je dan bilo toliko naroda u Jeruzalemu da je morala biti pojačana straža (2 Kr 11,5-8).

14. STRACK-BILLERBECK, IV, str. 839.

15. Zato su morali skinuti tijelo Isusovo s križa još u petak prije zalaza sunca, da ne bi povrijedili svetost sabatnog dana (Mk 15,42-47 par, Iv 19,42). Usp. STRACK-BILLERBECK, II, str. 581 sl.

16. Usp. još Mt 28,1; Mk 15,42; 16,1 i Iv 19,42.

III. NOVOZAVJETNI DAN GOSPODNJI — NEDJELJA¹⁷

a) Podrijetlo nedjelje i njezina imena

Zidovski šabat i kršćanska nedjelja dugo su u palestinskoj kršćanskoj Crkvi mirno koegzistirali. Samo je postepeno nedjelja poprimala sve one karakteristike koje je imao šabat. Kod kršćanskih zajednica izvan Palestine morao je šabat uzmaći i dati mjesto nedjelji, danu Gospodnjem. Bilo je dakako borbe i otpora, osobito sa strane tzv. judaizanata (Gal 4,6-9 i Kol 2,16) koji su htjeli kršćane pridošle iz poganstva podvrći starozavjetnom Zakonu pa tako i zakonu šabata. Budući da Jeruzalemski sabor (oko 50. po Kr.) ne raspravlja o šabatu, možemo zaključiti da je pitanje šabata, odnosno nedjelje, u to doba već bilo riješeno (svakako od vremena pisanja Dj). U Pavlovo vrijeme kršćani izvan Palestine svugdje slave »prvi dan u tjednu« (usp. 1 Kor 11,23). A da su kršćani mjesto šabata počeli slaviti kao dan Gospodnji »prvi dan u tjednu«, bilo je razlogom Kristovo uskrsnuće.

Svi se evanđelisti slažu da je Krist uskrsnuo »prvi dan u tjednu« (Mt 28,1; Mk 16,2; Lk 24,1 i Iv 20,1.19), tj. na dan poslije šabata, na dan koji su pogani posvetili suncu i svjetlu. Ova jednodušnost u kronološkom podatku Kristova uskrsnuća znači da je ovaj dan u prvokršćanskoj zajednici imao posebno značenje, tj. kultsko obnavljanje (uspomena, anamneza, »memores igitur«) Kristova uskrsnuća.

Iz novozavjetnih spisa proizlazi da je sam Krist izabrao ovaj dan kao dan svojega uskrsnuća i tako ovom danu dao posebno i jedinstveno značenje. Pošto se pojavio ženama »u zoru prvog dana sedmice« (Mt 28,1) i apostolu Petru uskoro nakon ovih žena, »istog tog dana« ukazuje se dvojici učenika na putu u Emaus (Lk 24,13-35), koji ga prepoznaju u »lomljenju kruha« (24,30). »Uvečer istog dana« (Iv 20,19) pojavi se Isus u sredini skupljenih apostola (u dvorani posljednje večere), pozdravi ih s »Mir vama« i »jede s njima« (Lk 24,43).¹⁸ Istom zgodom (Iv 20,22) »udahne u njih i reče im: primite Duha Svetoga!« i dade im misijsku zapovijed: Idite po svem svijetu i propovijedajte evanđelje svakom stvorenju!« (Mk 16,15). Već se dakle na taj dan odigralo sve ono što kasnije postaje okosnicom slavljenja nedjelje, dana Gospodnjeg: skupljanje vjernika, euharistija, kateheza, primanje Duha Svetog, sakramenti...

Slavljenje »prvog dana u sedmici« počelo je odmah slijedeće nedjelje: »Poslije osam dana učenici njegovi bijahu ponovno unutra« (Iv 20,26) — ovaj put s njima zajedno bijaše i nevjerni Toma. I dok su tako svi bili skupljeni, opet im se ukazao u njihovoj sredini sam uskrsli Krist. U ovakvom Isusovu postupku možemo nazrijeti njegovu tajnu odluku da dá »prvom danu u tjednu« posebno religiozno značenje i privikne svoje učenike i prve vjernike da se na taj dan skupljaju, u Njegovo Ime mole i Njega uskrslog očekuju.¹⁹ Te je godine i blagdan

17. S. V. McCASLAND, *The Origin of the Lord's Day*, u: JBL 49 (1930) 65—82; J. BREHMER, *Der christliche Sonntag nach Ursprung und Geschichte*, 1931; F. J. DOLGER, *Die Pfingstenwoche der griechisch-römischen Antike und der christliche Sonntag*, u: Ant Christ 6 (1950) 202—238; J. NEDBAL, *Sabbat und Sonntag im Neuen Testament*, Dokt. disertacija Sveučilišta Beč 1956; H. RIESENFELD, *Sabbat et Jour du Seigneur*, u: NT Essays in Memory of T. W. Manson, London 1959, str. 210—217.

18. Ovaj je mesijanski obrok preludej nebeske gozbe.

19. MARIANO MAGRASSI, nad. dj., str. 76.

»Pedesetnica« (pentecostes) pao u nedjelju (»prvi dan u tjednu«) pa se dakle i silazak Duha Svetoga na apostole odigrao u nedjelju.

Tako su se Kristovi učenici i s njima prvi vjernici počeli spontano skupljati, zajedno moliti, slaviti Gospodnju večeru na taj dan, kad je Krist uskrsnuo. Na taj su »prvi dan u tjednu« (koji je inače bio običan, radni dan) slavili uspomenu Kristova uskrsnuća (Dj 1,22 i 4,33) i uspomenu na onaj dan kad su s uskrslim Kristom zajedno jeli i pili te primili Duha Svetoga. Slaveći ovako na ovaj dan Kristovo uskrsnuće, u čvrstoj su nadi težili za onim danom kada će opet s Kristom jesti i piti u kraljevstvu Oca njegova!²⁰

1) Upravo zbog ove svoje povezanosti s danom Kristova uskrsnuća, »prvi dan u tjednu« dobiva već u apostolsko doba posebno značenje. O tome nam svjedoče Djela apostolska, u kojima susrećemo prvi zapis o svetkovanju »prvog dana u tjednu« u prvokršćanskoj zajednici (Pavlov sastanak s vjernicima u gradu Troji): »U prvi dan sedmice, kad se sastadosmo da lomimo kruh, Pavao je govorio prisutnima. Kako je kanio sutradan otići, produži govor do ponoći... Opet se pope, razlomi i blagova kruh te proslijedi s propovijedanjem dugo, sve do zore. I onda otputova...« (Dj 20,7-12).²¹ Ovdje susrećemo opis euharistijske svečanosti²² koju su prvi kršćani održali »u prvi dan tjedna« (58. godine po Kr.) pod predsjedanjem Pavlovim. Dakle, prvi kršćani za razliku od Židova, slijede novu praksu: mjesto šabata slave kao dan Gospodnji »prvi dan u tjednu«, odnosno nedjelju. Lomljenjem kruha na nedjelju ne slave kršćani više židovsku pashu, nego smrt i uskrsnuće Isusa Krista (1 Kor 11,26). Lomljeni kruh (klasma) više nije obična hrana, nego tijelo Kristovo kojim je Krist osobno nazočan (1 Kor 16,22) u sredini svojih vjernika.²³ Dakle, već oko 20 godina nakon Kristove smrti i uskrsnuća »prvi dan u tjednu« općenito je poznat kao dan Gospodnji, dan posvećen Kristu i njegovom Uskrsnuću, dan kada vjernici po euharistiji *posadašnjaju* i *poovdašnjaju* uskrslog Krista u svojoj sredini.²⁴

2) Iz istog vremena imamo još jedan dokaz da je »prvi dan u tjednu« igrao u apostolsko doba posebnu ulogu kod kršćana: 1 Kor 16,1-3. U ovom odlomku Pavao pridaje »prvom danu u tjednu« posebno, socijalno-karitativno značenje. Shvaćajući ozbiljno preporuku prvih apostola za brigu oko siromaha (Gal 2,10), Pavao predlaže Korinćanima slijedeće: »Što se tiče skupljanja milostinje za svete, kako sam odredio crkvama u Galaciji, tako i vi činite! Neka svakog *prvoga dana u tjednu* svaki od vas zasebice stavi na stranu ono što mogne uštedjeti, da se

20. Isto, str. 76—77; J. GAILLARD, *Où en est la Théologie du dimanche?*, u: La Maison-Dieu 83 (1965); isti *Dimanche*, u: Dictionnaire de Spiritualité sv. 3. Paris 1957, col. 948—982; Y.-B. TREMEL, *Du sabbat au jour du Seigneur*, u: Lumière et vie 58 (1962), 45—47.

21. Autentičnost ovog mjesta u Dj nije potrebno posebno dokazivati, jer ga priznavaju gotovo svi (pa i protestantski) egzegete. Usp. H. W. BEYER, *Apostelgeschichte* (1955), str. 123; Usp. nekima sumnjama M. Dibeltusa autentičnost brani i E. HANCHEN, *Die Apostelgeschichte*, Göttingen 1965, str. 517—521. Usp. još: J. E. ROBERTS, *The Story of Eutychus*, u: Expository Times 49 (1923) 376—382; H. RIESENFELD, *Sabbat et jour du Seigneur*, u: New Testament Stud es 1959, str. 210 sl.; W. RORDORF, *Der Sonntag*, 1962, str. 193—199.

22. Izraz »lomiti kruh« (klan arton) i »lomljenje kruha« (he klasis tou artou) u Dj 2,46 i 2,42 znači euharistijsku gozbu. A to isto i ovdje u Dj 20,7. Tako tumače tu riječ gotovo svi, i katolički i nekatolički egzegete, mada inače taj izraz znači svaku zajedničku profanu večeru kod koje kućedomaćin ili počasni gost na početku jela, nakon propisane molitve za blagoslov, prelomi kruh u komadiće i tako raskomadana podijeli uzvanicima. Usp. KOSNETER, nav. dj. str. 4; J. BEHM *klao-klasis-klasma*, u *ThWNT*, III, str. 727. U Palestini kruh nisu nožem rezali, nego rukom lomili.

23. J. BEHM, *ThWNT*, III, 737—738.

24. O nedjelji kao danu euharistije vidi posebno predavanje.

ne sabire kad uspijem doći. Čim stignem tamo, poslat ću zajedno s preporukama one koje vi pronađete dostojnima da odnesu *vašu ljubav* u Jeruzalem!» (1 Kor 16,1-3). Prvi dan u tjednu postaje dan bratske ljubavi,²⁵ jer nam je na taj dan Bog darovao neizrecivo blago: početak novog života uskrsnućem Kristovim i slanjem Duha Svetoga. Nadalje, budući da se taj dan slavila euharistija, pristojalo se da vjernici taj dan, prilazeći k stolu Gospodnjem i primajući hranu vječnog života, daju darove za potrebnije i siromašnije.²⁶

3) U apostolsko doba ovaj kršćanski tjedni blagdan još uvijek nosi židovski naziv »prvi dan u tjednu« (prima sabbathi) ili »dan nakon subote«. U knjizi Otkrivenja prvi put susrećemo za ovaj dan novi naziv »dan Gospodnji« (hemera kyriake). Ivan je, dok je boravio kao prognanik na otoku Patmosu, na »dan Gospodnji« (Otkr 1,10) pao u zanos i čuo kako se iza njega ori jaki glas poput trube. Ovo je prvo i jedino mjesto na kojem je u novozavjetnim spisima spomenut dan Gospodnji svojim pravim kršćanskim imenom.

Pod ovim nazivom Ivan sigurno nije podrazumijevao »sudnji dan«, tj. dolazak Isusov na zemlju (kao 1 Sol 2,5; 1 Kor 1,8; 5,5) čiji početak on doduše smatra da »u duhu« vidi, a niti »dan Jahvin« (jom Jahve) koji opisuju proroci²⁷ (Am 5,18; 9,11; Jl 2,1; Ob 15; Sef 1,14), nego jedino »prvi dan u tjednu« posvećen Gospodinu (to Kyrio) Isusu Kristu. Da je naime već došao »sudnji dan«, ne bi bilo smisla da se ostale ljude ili cijele gradove poziva na obraćanje (Otkr 2,5.16.22; 3,19). Uspoređujući ovaj Ivanov tekst s tekstovima najstarijih crkvenih i otačkih spisa,²⁸ saključujemo da je Ivan pod riječju »dan Gospodnji« jedino mogao misliti na kršćanski tjedni blagdan (»prvi dan u tjednu«) koji je uzeo mjesto šabatu. Iz Otkr 1,10 smijemo dakle zaključiti da je u Ivanovo vrijeme (oko 100. godine po Kr.) naziv »dan Gospodnji« za nedjelju bio već uhodan i određen naziv s određenim sadržajem. Iz naziva »prvi dan u tjednu«, kako se govorilo prije 70. godine po Kr., nastao je sada novi naziv: »dan Gospodnji«, kojim je taj dan dobio i terminološki svoje značenje. Po ovom svom nazivu »Gospodnji« (tou Kyriou)²⁹ — a taj je naziv ujedno legitimacija apostolske vjere u Isusa Krista kao Boga — ovaj je dan tijesno povezan s uskrsnućem Kristovim (Rim 1,4-5), po kojem i u kojem je Krist postao Kyrios — Gospodin. Uostalom, u cijeloj knjizi Otkrivenja, koja je protkana pashalnim otajstvom, ima nedjelja — dan Gospodnji — posebnu ulogu.³⁰ Vidjenja koja je Ivan dobio počela su u *nedjelju*, u dan Gospodnji, zbog toga jer ona sadrže sjećanja na prvi dan stvaranja svijeta i na dan »novog stvaranja« (2 Kor 5,17 i Gal 6,15), »novog života« (Rim 6,4) koji je svima nama darovao Krist Gospodin svojim uskrsnućem.³¹ Knjiga Otkrivenja

25. Usp. HRISOSTOMOS, Hom 43 u ep I ad Cor u PG 61, 368. O nedjelji — danu kršćanske ljubavi vidi posebno predavanje.

26. Usp. JUSTIN, Apol. I, 67, 6 u PG 6, 429 c.

27. Usp. A. REBIĆ, *Proroci*, Zagreb 1969, str. 126—138.

28. DIDAHE 14,1: »**A na ran Gospodnji** okupljajte se i lomite kruh i zahvaljujte, pošto ste ispovijedili svoje grijeh...« (katá kyriaken de kyriou synaithentes klassate arton kai euharistesate...)

29. Po uskrsnuću Bog je Krista objavio pred cijelim svijetom kao Boga, »učinio ga Gospodinom i Mesijom« (usp. Dj 2,32.36): kyrión kai christón! Usp. Kyrie eleison, Dominus vobiscum u svetoj misi. P. MASSI, *La Domenica* (Historia salutis, s. I. 1), Napoli 1967, str. 37—40 i B. BOTTE, *Dominus vobiscum*, u: Bible et vie chrétienne 62 (1965), 33—38.

30. Usp. Y.-B. TREMEL, *Du Sabbat au jour du Seigneur*, u: Lumière et vie 58(1962), 45—47; P. PRIGENT, *Apocalypse et liturgie*, Neuchâtel 1964.

31. W. KOSNETTER, nav. dj., str. 8.

pokazuje kako Ivan u tišini progonstva slavi u mislima i u duhu zajedno sa svojim vjernicima »dan Gospodnji«.

Nedjelja je dakle dan na koji kršćanska zajednica, okupljena oko uskrslog Krista, slavi svoju vazmenu pobjedu stečenu smrću i uskrsnućem Isusovim, čekajući Njegov ponovni dolazak u slavi (1 Kor 16,22: Maranatha — Dođi, Gospodine Isuse!).

b) Značenje nedjelje kao dana Gospodnjega

1) Nedjelja — posadašnjenje vazmenog otajstva

Kao što su Izraelci u šabat spominjali stvaranja svijeta³² i čovjeka te se Bogu za to zahvaljivali, tako su se i kršćani u nedjelju (prvi dan u tjednu, kada je Bog stvorio svjetlo: Post 1,4) spominjali *novog stvaranja* koje je izveo Isus Krist svojim uskrsnućem i za ovo se Bogu zahvaljivali.³³ Tako je svaka nedjelja za kršćane značila isto što i samo uskrsnuće Kristovo, u kojem je naš novi život utemeljen. Svaka je nedjelja *dan* uskrsnuća kada je svečano otvorena era spasenja i novi poredak, poredak pravde, ljubavi i mira. Zato je s pravom od davnine nedjelja smatrana »malim uskrsom«,³⁴ jer se nedjeljom slavi — mada u nešto skraćenom obliku — ono isto što slavimo na Uskrs, tj. Kristovo uskrsnuće i Kristovu pobjedu nad grijehom i smrću. Tako je nedjelja živa sinteza³⁵ onoga otajstva koje razdijeljeno slavimo po blagdanima kroz cijelu crkvenu godinu. U tom bismo smislu s potpunim pravom mogli o nedjelji govoriti kao o »sacramentum paschatis« — o »vazmenom otajstvu«. ³⁶ Ovu misao o nedjelji, koju su već Oci iznijeli,³⁷ produbljuje postkonzilska teologija. Kad nedjelju označujemo riječju »sakramenat«, želimo istaći da nedjelja nije neki prazni znak, puko sjećanje ili spominjanje nečeg prošlog, nego *proživljena stvarnost Kristove nazočnosti među nama*. Po onim otajstvima koja taj dan slavimo nedjelja posadašnjuje i poovdašnjuje uskrslog Krista među nama te nam dijeli one milosti koje nam je Krist privredio svojim uskrsnućem. Nedjelja je tako za nas kršćane spasonosni događaj koji obnavljajući (»memores igitur«) Uskrsnuće Kristovo — temelj naše vjere — obnavlja i ostvaruje cjelokupno »vazmeno otajstvo«, otajstvo muke, smrti, uskrsnuća i uzašašća Kristova k Ocu i slanja Duha Svetoga.³⁸ Konačno,

32. Tragovi su toga ostali i u kršćanskoj nedjelji. Usporedi himan u nedjeljom matutinu »Prima dierum omnium, quo mundus exstat conditus«.

33. Vespere kojima je kršćanska zajednica dovršavala proslavu nedjelje zahvala su Bogu što nam je u Kristu dao novo svjetlo i poklonio novi život: »Lucis creator optime — lucem dierum preferens — primordiis lucis novae — mundi parans originem«.

34. Grčki su oci Uskrs i nedjelju zvali istim imenom »ANASTASIMOS« što znači »uskrsnuće«. Ovaj je naziv ostao u upotrebi ruske Crkve sve do danas; Rusi nedjelju nazivaju »vaskresenijev«. Usp: J. H. DALMAIS, *Le dimanche dans la liturgie byzantine*, u: *La Maison-Dieu* 46(1956) 60—66; E. THEODOROU, *L'Esprit du dimanche dans toute la célébration du culte orthodoxe*, u: *Le Dimanche* (Lex Orandi 39), Paris 1965, str. 125—138.

35. Već su Oci naglašavali da su se na nedjelju odigrali najvažniji događaji povijesti spasenja: stvaranje svijeta, uskrsnuće Kristovo, poslanje apostoła, davanje Duha Svetoga... Sv. Leon nabrajajući ova djela povijesti spasenja zaključuje: »Sve što je Bog najveće i najsvetije stvorio, dovršio je sve u dostojanstvu ovog dana!« LEON VELIKI, *Epist.* 9,1 u: *PL* 54,625. Usp. MARIO MAGRASSI, *nav. dj.*, str. 73—93; Y CONGAR, *La théologie du Dimanche*, u: *Le Jour du Seigneur*, str. 149—150.

37. »Sacramentum sabbatis« ili »sacramentum Paschae«. Sv. Augustin tako nazivlje nedjelju u svome komentaru Ivanova evanđelja, u: *In Joannem* XX, 2 (*PL* 35, 1556 i u *Epist.* 55 u *PL* 33, 204 Usp. O CASEL, *La fête du Paque dans l'Eglise des Pères*, *Anecd. Maredsous*, str. 102—104.

38. Do 4. stoljeća slavili su kršćani sva ova otajstva povijesti spasenja na jednm te isti dan, na Uskrs (pascha). Tek u 4. st. ova su otajstva razdijeljena po blagdanima kroz godinu.

nedjelja je za nas kršćane ono što je bila uskrсна nedjelja za Isusa Krista: PASCHA, tj. prijelaz iz smrti u život, iz ovog svijeta k vječnom Ocu. Za nas je konkretno nedjelja prijelaz iz *grijeha*, koji je duhovna smrt, u život milosti i prijateljstva s Bogom, koji dolazi do svog vrhunca u slavi Očevoj koju svi u nadi očekujemo i priželjkujemo.

2) Nedjelja — stvarna nazočnost Kristova u našoj sredini

Iz svega do sada rečenog proizlazi dosta jasno da je nedjelja (*»temporalis dispensatio salutis«* — Sv. Leon) trodimenzionalna: a) ona je spomen-čin (memoriale) Kristova uskrsnuća koje slavimo u vjeri i u radosti, b) ona je stvarna nazočnost Gospodina Isusa Krista u našoj sredini dok zajedno slavimo euharistiju, c) ona je iščekivanje ponovnog dolaska Gospodnjeg u slavi, koji nadom proživljujemo, željom pospješujemo, a slavljenjem anticipiramo (usp. kanon iza svete potvrde).

Kad se skupljamo oko stola Gospodnjega nedjeljama »da lomimo kruh«, naše su oči spontano uprte prema uskrsnoj nedjelji kada se Uskrsli Krist pojavio usred svojih učenika i s njima zajedno blagovao. Ovo »lomljenje kruha«, odnosno euharistija, postaje za nas pravo vazmeno Bogoobjavljenje: *po euharistiji Krist je stvarno — doduše ne više vidljivo kao na Uskrs, nego samo otajstveno — među nama nazočan!* Bilo bi od velike koristi naučiti vjernike *prepoznati Krista* u lomljenju kruha (Lk 24,35: »prepoznali su ga u lomljenju kruha«). Morali bismo vjernicima rastumačiti značenje i važnost Kristove osobne i dinamičke nazočnosti u slavljenju nedjeljne euharistije. Možda smo do sada tu stvarnu prisutnost Kristovu shvatili previše statički, a ona je ipak prije svega dinamička. Krist nam govori preko biblijskih čitanja, prikazuje naše darove — našu euharistiju — svome Ocu; omnia per ipsum et in ipso! Krist sam onog časa izručuje naše molitve svome Ocu. I zato svaku molitvu završavamo: *Per Christum Dominum nostrum.*

Nije čudno da Ivan evanđelista nazivlje Isusova ukazanja učenicima »znacima«, jer on piše život Kristov imajući pred očima kršćansko proživljavanje Krista u kultu i sakramentima. Sakramenti su novi znaci u kojima moramo prepoznati Kristovu nazočnost.

Nedjelja dakle ne smije biti samo spomen-čin, nego prije svega susret s Bogom, susret s Kristom u našoj sadašnjosti. Ona je *mjesto na kojem i vrijeme u kojem se Krist susreće sa svojim vjernicima.*³⁹ Zato svećenik s potpunim pravom pozdravlja nedjeljom vjernike: »Gospodin s vama!« — uskrsli i sada živi Krist je s vama u vašoj sredini.⁴⁰

3) Nedjelja — dan iščekivanja ponovnog dolaska Kristova i dan našeg proslavljenja

Nedjelja je ne samo uspomena Kristova uskrsnuća i susret zajednice s uskrslim Kristom nego *nagovještaj i predokus ponovnoga Go-*

39. MARIANO MAGRASSI, nav. dj. str. 90.

40. B. BOTTE, *Dominus vobiscum*, u: *Bible et vie chrétienne* 62(1965) 33—38.

spodnjeg povratka u slavi! Živeći vjerno onom novom životu koji je Krist započeo svojim uskrsnućem, mi već ovdje na zemlji posjedujemo u početnom stadiju *vječni život, sinovstvo Božje i blaženstvo.*

Nedjelja, kada proživljavamo skrovitosti svoje vjere, posjeduje izvjesnu napetost između *sadašnjeg i budućeg.* Slaveći nedjelju, mi na neki način već pribivamo *paruziji* i cijelim svojim bićem šapćemo: Maranatha — Dođi, Gospodine Isuse! U ovom iščekivanju eshatoloških dobara nedjelja imade takvu vrijednost da »bez nedjelje mi kršćani ne bismo mogli živjeti!«⁴¹

SUMMARIUM

De die dominica in Novo Testamento et in tempore neotestamentario disserit auctor. In parte introductoria de *die sabbati* (de eius origine, significatione necnon functione religiosa) in VT agit. Tenet hanc institutionem sabbati legi Mosaicae jam praexistisse quam dein Moses in luce revelationis sinaicae ut diem omnino religiosum fecit et religioni judaicae revelatae subjecit.

De ipsa die dominica in NT agendo primum fusius de origine eius tractat: omnes evangelistae concordant Dominum prima sabbati vel una sabbatorum resurrexisse (Mt 28,1; Mc 16,2; Lc 24,1 et Joh 20,1.19) et ita hanc diem sibi dedicatam habere voluisse. Hanc Christi voluntatem jam primi fideles una cum apostolis bene intellexerunt: ideoque hac die »ad frangendum panem« conveniebant (Act 20,7) et Christum viventem et inter se praesentem colebant. Hanc diem etiam ut diem caritatis fraternae celebrabant quia hac die in resurrectione Christi vitam novam, gratiam et Spiritum Sanctum accipientes pauperibus, egentibus, in tormento ac in necessitate se invenientibus adjuvabant. Paulatim ex nomine »prima sabbati« nomen »dies dominica« (hemera kyriake) evenit (Apc 1,10), quia hac die Christus resurrexit et ideo christiani eadem die una conveniebant suam victoriam paschalem, transitum de morte in vitam (de peccato in gratiam) necnon adventum Christi gloriosum expectantes celebrabant. Per sacramenta quae christiani die dominica celebrabant Christum inter se praesentem habere firmiter credebant. Dies dominica evadit ita memoriale mortis et resurrectionis Christi necnon redemptionis Christi fidelium. Dies dominica est locus et tempus in quo Christus cum suis fidelibus congregatur.

41. MARIANO MAGRASSI, Maranatha, Il clima escatologico della celebrazione primitiva, in: Rivista Biblica 53 (1966), 374—393. OSCAR CULLMANN, Le retour du Christ, Neuchatel 1948.